

Петро СІКОРСЬКИЙ
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри педагогіки
і соціального управління Національного
університету «Львівська політехніка»

Ключові слова: вища освіта, якість вищої освіти, зовнішні чинники якості освіти, суперечності в освіті, вищий навчальний заклад.

Серед основних вимог Болонської декларації якість вищої освіти є чи не найважливішою. Вступаючи до Болонського процесу (2005), Україна взяла на себе зобов'язання щодо виконання усіх вимог Болонської декларації, в тому числі й досягати високої якості вищої освіти. З часу вступу до Болонського процесу минуло більше 10 років. Однак чи задоволене суспільство своєю вищою освітою, її випускниками? Очевидно, що ні. Які причини відставання вищих закладів освіти України від європейських? Причому не лише з матеріального боку, на що є вагомі причини. Зрештою, яку вищу освіту можна вважати якісною і які зовніш-

УДК 37.014.6:378:005.6

ЗОВНІШНІ ЧИННИКИ І ЇХ ВПЛИВ НА ЯКІСТЬ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

© Сікорський П., 2016

ні чинники суттєво впливають на якість вищої освіти. Ці та інші проблеми автор наукової статті намагається дослідити. Розглядаються зовнішні чинники, які задаються відповідними Законами України, іншими нормативно-правовими актами і суттєво впливають на якість вищої освіти. До них відносяться і якісна середня освіта, і система зарахування абітурієнтів до вишів, і їх прогнозоване ліцензування, і ефективна профорієнтаційна робота, і повна автономія вишу, і ефективна діяльність Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти.

Постановка проблеми. В. Кремень зазначає, «доводиться констатувати, що розбудова національної освітньої системи в Україні не завжди супроводжувалася необхідним урахуванням пріоритету якос-

ті освіти над її кількістю та їх кількісно-якісного співвідношення, бракувало також системності та послідовності практичним діям» [3, с. 6].

І справді, протягом останніх 25-ти років кількість вищих навчальних закладів (далі ВНЗ) в Україні збільшилася майже у чотири рази. Нині до послуг абітурієнтів майже 800 вищих закладів освіти, в тому числі 317 університетів. Водночас у багатьох розвинутих європейських країнах на один мільйон населення припадає один університет. Якщо врахувати, що народжуваність дітей за цей період зменшилася майже вдвічі, тому в освіті загострилася суперечність між щорічним зменшенням кількості випускників середніх навчальних закладів і великою кількістю ліцензованих місць у вищих навчальних закладах, яка нині більш як удвічі перевищує кількість випускників шкіл.

Звісно, що виші намагаються будь-що заповнити студентами усі ліцензовані місця (це і фінансове забезпечення, і навчальне навантаження викладачів, і престиж ВНЗ тощо). МОН України сприяє їм у цьому, затверджуючи низькі прохідні бали за результатами зовнішнього незалежного оцінювання (далі ЗНО), спочатку було 124, а нині 124 – з непрофільних і 140 – з профільних предметів. Мовою оцінок у 12-бальній шкалі – це «2» – «4». У результаті більше 80% випускників шкіл вступають до вищих навчальних закладів. Порущується принцип природовідповідності, за яким в країні народжується лише 2–3% обдарованих і 16–18% здібних дітей, які успішно можуть долати університетські вершини. Логічно виникає питання: як за таких умов домогтися високої якості вищої освіти?

Цьогоріч фізико-математичні факультети педагогічних університетів зараховували на математичну спеціальність абітурієнтів із вкрай низькими балами ЗНО (100,11–100,40), а також на фізичну (100,85–100,40). Як вивчати зі студентами вищу математику, які не знають елементарної? Як досягати акредитаційних показ-

ників якості: 50% студентів мають написати контрольні роботи з математики на «4» і «5», а 90% – на «3», «4» і «5».

Очевидно, що за неуспішність виключати студентів не будуть, інакше нікого навчати, адже у цьому році за планом (держзамовлення) 619 зараховано на математичну спеціальність педагогічних ВНЗ лише 457. На педагогічну спеціальність «фізика» за планом (держзамовлення) 311 студентів зараховано лише 210.

Таким чином, проблема якості вищої освіти нині є вкрай актуальною, від її успішного вирішення буде залежати поступ нашої держави загалом.

Мета дослідження: поглибити поняття якості вищої освіти, визначити основні складові якості вищої освіти на макрорівні, розглянути суперечності, які виникають у результаті неефективних дій управлінських освітянських структур.

Останні дослідження і публікації. Проблеми якості освіти постійно перебувають у полі зору відомих вчених. Свої підходи до оцінювання якості вищої освіти висловлювали В. Кремень, В. Бахрушин, К. Левківський, А. Ніколаєвська, Л. Кайдалова, Л. Шевченко, М. Згуровський та ін. Однак, як зазначає М. Згуровський, «в масовому вимірі освіта стала менш якісною, а переважна більшість випускників вищих навчальних закладів (особливо нових) не конкурентоспроможна на європейському ринку праці» [7].

Виклад основних результатів та їх обґрунтування. Виміри якісної освіти в нових умовах глибоко досліджує В. Кремень. Він зазначає, що «звична, традиційна, освіта, що намагається навчати людину на все життя, за зростання динамізму розвитку людства має поступитися освіті, що формує фундаментальну особистісну компетентність – здатність навчатися впродовж життя».

Крім того, якісна освіта «має ефективно прищеплювати прогресивні й перспективні цінності та життєві пріоритети...», враховувати «сутнісні індивідуальні характеристики, розкривати та розвивати задатки

й обдарування кожної дитини...», формувати «самостійність і самодостатність людини, здатність діяти автономно і відповідально...», виховувати «інноваційну особистість, здатну до сприймання й творення змін...», вона «має бути прогностичною, навчати з випередженням...» і що найважливіше – «якісна освіта – це відкрита освіта, здатна до самовдосконалення – неперервної модернізації та інновацій...» [3, с. 5].

Поняття «вища освіта» і «якість вищої освіти» визначені у новому Законі України «Про вищу освіту». Зокрема, «вища освіта – сукупність систематизованих знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадських якостей, морально-етичних цінностей, інших компетентностей, здобутих у вищому навчальному закладі (науковій установі) у відповідній галузі знань за певною кваліфікацією на рівнях вищої освіти, що за складністю є вищими, ніж рівень повної загальної середньої освіти, а «якість вищої освіти – рівень здобутих особою знань, умінь, навичок, інших компетентностей, що відображає її компетентність відповідно до стандартів вищої освіти» [2].

Неважко помітити, що поняття «вища освіта» є дуже розмитим і неповним. Сучасний фахівець з вищої освіти незалежно від спеціальності має володіти вільно однією з іноземних мов і комп'ютерними компетенціями. Кінцівка зазначеної дефініції («що за складністю є вищими, ніж рівень повної загальної середньої освіти») є лишньою, оскільки це очевидні речі. Тим більше, що поняття «вищий рівень» є невизначеним. Крім того, якісна освіта має формувати здатність навчатися впродовж життя, виховувати інноваційну особистість.

Для лаконічного визначення поняття «вища освіта» доцільно користуватися загальним поняттям «професійні компетентності», які включають в себе знання, вміння і практичні навички, практичний досвід і ціннісні орієнтації (ціннісне ставлення до себе, сім'ї, родини, своєї землі, до культури, державних символів і Батьківщини загалом, до церкви і Бога). З урахуванням ска-

заного, можна визначити, що «вища освіта – це сукупність сформованих професійних компетентностей за певною кваліфікацією, набуття фахівцем комп'ютерних компетентностей, компетентностей з володіння однією з іноземних мов, яка виховує здатність навчатися впродовж життя, сприймати і творити інноваційні зміни, а також результат оптимального інтелектуального розвитку особистості і її високої моральності.

Некоректно сформульовано поняття якості вищої освіти, як «рівень здобутих особою знань, умінь, навичок, інших компетентностей...». Адже знання, уміння і навички є складовою кожної професійної компетентності. Отже, «якість вищої освіти – це рівень (задовільний, добрий, високий) здобутих особою професійних компетентностей відносно стандартів вищої освіти, а також комп'ютерних компетенцій, вільного володіння однією з іноземних мов і здатність навчатися впродовж життя.

Як досягти високої якості вищої освіти? Які її складові? К. Левківський і Ю. Сухарніков зазначають, що «під час розробки програм якості у вищому навчальному закладі необхідно мати на увазі, що інтегральна якість фахівця з перспективними властивостями визначатиметься такими чинниками:

- якістю управління системою освіти і професійної підготовки;
- ефективністю політики зарахування абітурієнтів;
- ефективністю дидактичної концепції вищої освіти (навіщо? що? хто? кому? як?);
- якістю дидактичного забезпечення навчального процесу;
- сумісністю змісту та структури освітньої програми відносно відповідних характеристик студентів (рівню здоров'я, рівню інтелектуального розвитку, професійно-важливим якостям тощо);
- якістю науково-педагогічного персоналу;
- ефективністю політики забезпечення якості оцінювання навчальних досягнень студентів;

- якістю інфраструктури вищої школи;
- якістю зовнішнього, стосовно вищої школи, середовища;
- відповідністю реального навчального навантаження студента вимогам законодавства [4, с. 89].

Якість вищої освіти – це основна вимога, яка забезпечує відповідальність ВНЗ, довіру до нього, відповідність ринку праці, мобільність та сумісність кваліфікацій. Крім того, якісна підготовка фахівців дозволяє їм бути конкурентоспроможними на міжнародному рівні.

К. Левківський і Ю. Сухарніков назвали майже всі чинники, які тією чи іншою мірою впливають на якісну підготовку фахівця. Однак ми спробуємо їх ієрархізувати, доповнити і конкретизувати. На наш погляд, без якісної середньої освіти важко домогтися якісної вищої освіти. Про низьку якість середньої освіти говорять і результати зовнішнього незалежного оцінювання (наприклад, з української мови 44,3% учнів склали ЗНО на рівні початковому та середньому, з історії України – 65%, а з математики – 54,5%) [6]. Тобто найгірша картина із названих трьох предметів з історії України.

Основними причинами низької якості середньої освіти, на наш погляд, є:

- дворічний термін старшої школи, а насправді 1,5-річний, оскільки уже в II семестрі більшість випускників шкіл займається з репетиторами, часто ігноруючи основні навчальні заняття, на яких здійснюється узагальнення і систематизація навчального матеріалу;
- велика кількість навчальних предметів у старшій школі (лише в інваріантній частині навчального плану міститься 17–22 предмети, залежно від профілю), їх переважаність другорядним матеріалом;
- відсутність навчальних програм і посібників для варіативної частини навчального плану, як результат низька спрямованість навчального процесу у старшій школі на майбутні професійні чи вищі навчальні заклади;
- низький рівень допрофільної спрямованості навчального процесу у середніх

класах і профілізації навчання у старшій школі; у результаті вищі навчальні заклади змушені витратити багато часу на вирівнювання знань, підтягування випускників загальноосвітнього напрямку до рівня профільного;

- велика кількість малокомплектних середніх шкіл, відсутність системного реформування освітньої системи;
- незадовільне фінансування шкіл і вкрай низька заробітна плата педагогічних працівників і обслуговуючого персоналу;
- низький рівень підготовки учителів (на педагогічні спеціальності змушені зараховувати абітурієнтів з незадовільною загальноосвітньою підготовкою, про що йшлося вище);
- відсутність у школах ефективних навчальних технологій, у тому числі й комп'ютерних з відповідним програмним забезпеченням;
- застаріла, ще з радянських часів, управлінська структура в освіті, яка характеризується високим рівнем бюрократизації і формалізму;

· низький рівень виконавської культури, чимало положень Законів України про освіту, постанов Кабміну на місцях ігноруються.

Отже, першою і основною зовнішньою складовою якісної вищої освіти є **якість середньої освіти**.

Ще однією зовнішньою суттєвою складовою забезпечення високого рівня якості вищої освіти є **адекватна система відбору і зарахування абітурієнтів до вищих закладів освіти**. Нині вона загострює суперечності між:

спрощеною процедурою вступу до ВНЗ (низький бал ЗНО; комерційна форма навчання) і високими вимогами освітніх програм ВНЗ;

низьким рівнем професійної орієнтації випускників шкіл і можливістю їх вступу до декількох ВНЗ;

різними рівнями підготовки випускників шкіл (рівень стандарту, академічний рівень, профільний рівень) і навчанням студентів за загальними освітніми програмами в гетерогенних групах [8].

Уведення зовнішнього незалежного оцінювання і зарахування випускників шкіл за їх результатами до вищих навчальних закладів кардинально очистило б освітню систему від хабарництва у тій частині. Однак, як уже зазначалося вище, занадто велика кількість вищих закладів освіти і ліцензованих місць у них опосередковано спонукає МОН України до затвердження низької планки прохідних балів. У результаті до ВНЗ зараховують студентів з низькими загальноосвітніми знаннями і не високими інтелектуальними здібностями. Єдиним виходом було б у цій ситуації виключити після першої сесії усіх студентів, які не спроможні засвоювати навчальний матеріал і скласти успішно заліки та іспити. Однак цього не допустять керівники вишів. Особливо приватних, оскільки чимало викладачів залишаться без роботи, можуть самоліквідуватися факультети, інститути. Звісно, що в умовах, коли студенти знають, що їх не виключать, важко організувати якісне навчання, а отже, і якісну підготовку фахівців. Щоб навести лад, МОН України потрібно провести оптимізацію вищих закладів освіти, причому не авторитарними методами. Достатньо підняти планку прохідних балів ЗНО хоча б до 160, тобто діяти суто ліберальними педагогічними методами.

Водночас потрібно удосконалювати зовнішнє незалежне оцінювання:

- МОН України затвердити систему головних теоретичних елементів знань і навичок з навчальних предметів, які пропонуються на ЗНО, і зобов'язати укладачів тестів строго їх дотримуватися; не намагатися ловити випускників шкіл на незнаннях;

- випереджувально досліджувати тести на валідність і надійність;

- прийняти низку заходів з метою ліквідації репетиторства, яке заважає випускникам шкіл здобувати повноцінну середню освіту, а частину учителів спонукає організувати навчання на уроках не в повну силу;

- зовнішнє незалежне оцінювання проводити в червні (дати можливість у травні шко-

лам організувати повноцінне узагальнення і систематизацію навчального матеріалу).

Ще однією важливою зовнішньою складовою забезпечення якості вищої освіти є **підготовка таких фахівців, яких потребує ринок праці**. Не йдеться про укладання планів підготовки таких-то фахівців. Однак алогічним було ліцензування усіма університетами, у тому числі і технічними, наприклад, підготовку юристів. У результаті ринок праці перенасичений такими фахівцями. Одні реєструються в Центрах зайнятості, інші торгують або освоюють будівельні професії. Така невизначеність у майбутньому працевлаштуванні не сприяє якісному навчанню. Звісно, що в ринкових умовах важко прогнозувати необхідність у тих чи інших фахівцях. Однак з певною похибкою можна. Стосовно фахівців бюджетної сфери, то тут прогнози можуть бути доволі точними. Використання прогнозованих параметрів дозволить позбутися перекосів у підготовці фахівців. Нині, наприклад, хаотична підготовка учителів призвела до того, що учителям одних спеціальностей неможливо влаштуватися на роботу в школі, а з інших – немає ким заповнити вакантні місця (наприклад, учителів фізики, математики).

Не менш важливою умовою якісної вищої освіти є високий рівень профорієнтаційної роботи в школах. Нині вона занехаяна зовсім. Учні не завжди знайомлять з професіограмами основних професій, не вивчають і не проєктують на майбутню професію психолого-фізіологічні та фізичні властивості учнів. У результаті випускники шкіл дуже часто обирають майбутній вищий навчальний заклад інтуїтивно, за пропозицією друзів або своєї обізнаності щодо можливостей вищих закладів освіти у підготовці фахівців тих чи інших кваліфікацій. Якщо виш і напрям підготовки в ньому обрані навмання, то сподіватися на ефективне навчання студента – марна річ.

Таким чином, ще однією зовнішньою складовою високої якості вищої освіти є низький **рівень профорієнтаційної роботи за шкільною лавою**.

Важливим кроком у забезпеченні якості вищої освіти є надання Законом «Про вищу освіту» **автономії вищим навчальним закладам**. Це має стимулювати ВНЗ бути більш відповідальними за результати своєї праці. Однак надання автономії вищим закладам освіти на законодавчому рівні ще не означає, що вона автоматично піднесе відповідальність закладу за результати своєї діяльності. Потрібна копітка і добре продумана робота з піднесення відповідальності кожного викладача, кожного студента.

Європейські університети спрямовують свою автономію на вирішення таких завдань:

- самостійне формування профілю фахової підготовки шляхом запровадження гнучких систем траєкторії навчання;
- запровадження інноваційних магістерських і докторських програм, їх напрямів і спеціалізацій;
- самостійне визначення змісту освітньо-професійних програм;
- присудження наукових ступенів та присвоєння вчених звань з видачею відповідних дипломів;
- вручення дипломів власного зразка;
- визнання дипломів про здобуті в закордонних університетах кваліфікації «магістр», «доктор філософії» (PhD), «доктор наук» та вчені звання «доцент», «професор»;
- прийняття рішення про прирівнювання викладачів-іноземців до відповідних категорій професорсько-викладацького складу з відповідною посадою та оплатою праці;
- самостійне визначення відповідності предметів, прослуханих студентами університету за кордоном, своїм навчальним програмам з відповідного напрямку чи спеціальності і прийняття рішення про їх зарахування;
- самостійне встановлення відповідності навчального досвіду і результатів, здобутих в межах неформального навчання, до кредитів основної програми [1].

Звісно, що нашим вищим навчальним закладам до такої автономії потрібно пройти свій шлях. Класичним університетам,

які мають давню історію, потрібно довіряти повну автономію. Будуть помилки, можливо й зловживання... Однак, якщо хочемо інтегруватися до Європи, мусимо цією дорогою йти.

І, насамкінець, ще один зовнішній чинник – це моніторинг якості вищої освіти незалежно від МОН України і вищих закладів освіти службою. Законом України «Про вищу освіту» передбачено створення Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти (НАЗЯВО), яке перебере на себе певні регуляторні та контрольні функції Міністерства освіти і науки України, замінить Вищу атестаційну комісію та Державну акредитаційну комісію.

27 липня 2016 р. Кабінет Міністрів України затвердив персональний склад НАЗЯВО. Агентство розпочало свою роботу восени 2016 року.

Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти має такі повноваження:

- формує вимоги до системи забезпечення якості вищої освіти, розробляє положення про акредитацію освітніх програм і подає його на затвердження МОН України;
- аналізує якість освітньої діяльності вищих навчальних закладів;
- проводить ліцензійну експертизу, готує експертний висновок щодо можливості видачі ліцензії на провадження освітньої діяльності;
- формує пропозиції щодо переліку спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти на відповідних рівнях вищої освіти, і подає його МОН України;
- формує єдину базу даних запровадження вищими навчальними закладами спеціалізацій на кожному рівні вищої освіти;
- проводить акредитацію освітніх програм;
- формує критерії оцінки якості освітньої діяльності, у тому числі наукових здобутків вищих навчальних закладів України, за якими можуть визначатися рейтинги вищих навчальних закладах України;
- розробляє вимоги до рівня наукової кваліфікації осіб, які здобувають наукові

ступені, розробляє порядок їх присудження спеціалізованими вченими радами вищих навчальних закладів (наукових установ) та подає його на затвердження МОН України;

- розробляє положення про акредитацію спеціалізованих вчених рад та подає його на затвердження МОН України, акредитує спеціалізовані вчені ради та контролює їх діяльність;

- акредитує незалежні установи оцінювання та забезпечення якості вищої освіти;

- здійснює інші повноваження, передбачені законом [4].

Оскільки агентство щойно розпочинає свою діяльність, тому важко спрогнозувати як воно впливатиме, а тим більше забезпечуватиме якість вищої освіти. Однак за будь-яких умов основні завдання щодо забезпечення якості підготовки фахівців бу-

дуть реалізовуватися самим навчальним закладом. А це і якісний склад професорсько-викладацького персоналу, і належна матеріально-технічна база, і якісні освітньо-професійні програми, робочі навчальні плани і програми, відповідні навчально-методичні матеріали тощо. Однак про це йтиметься у наступному дослідженні.

Висновки. Таким чином, якість вищої освіти значною мірою залежить від зовнішніх чинників. Серед них якісна середня освіта, високий рівень профорієнтаційної роботи в школах, ефективна система відбору і зарахування випускників шкіл до вищих навчальних закладів, прогнозування потреби у тих чи інших фахівцях, забезпечення автономії вищим закладам освіти, а також ефективна діяльність Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Забезпечення якості вищої освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [education-ua.org/ru/component/cck/...](http://education-ua.org/ru/component/cck/)

2. Закон України «Про вищу освіту» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kodeksy.com.ua/provivu/osvitu/statja-1.htm>.

3. **Кремень В. Г.** Проблеми якості української освіти в контексті сучасних цивілізаційних змін / Василь Кремень // Професійно-технічна освіта. – 2014. – № 4. – С. 5–8.

4. **Левківський К.** Завдання щодо забезпечення якості вищої освіти України в контексті Болонського процесу / Казимир Левківський, Юрій Сухарніков // Вища школа. – 2004. – № 5–6. – С. 86–106.

5. Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://uk.wikipedia.org/wiki/>.

6. Офіційний звіт про проведення в 2016 році зовнішнього незалежного оцінювання результатів навчання, здобутих на основі повної загальної середньої освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу : testportal.gov.ua/reports/.

7. Оцінка якості вищої освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ukrreferat.com/index.php?referat=5160.

8. **Сікорський П. І.** Супереchnosti української освіти та способи їх вирішення / П. І. Сікорський // Освіта. – 2014. – 30.04–7.05. – С. 4,5.

REFERENCES

1. Zabezpechenia jakosti vyshchoi osvity [Electronic resource]. – Access mode : [education-ua.org/ru/component/cck/...](http://education-ua.org/ru/component/cck/)

2. Zakon Ukrainy "Pro vyshchu osvitu" [Electronic resource]. – Access mode : <http://kodeksy.com.ua/provivu/osvitu/statja-1.htm>.

3. **Kremen V. H.** Problemy jakosti ukraïnskoi osvity v konteksti suchasnyh tsyvilizatsijnnyh zmin / Vasyl Kremen // Profesijno-tehnichna osvita. 2014. – № 4. – P. 5–8

4. **Levkivskiy K.** Zavdania shchodo zabezpechenia jakosti vyshchoi osvity v Ukraini v konteksti Bolonskogo protsesu / Kazymyr Levkivskiy, Jurij Sukharnikov // Vyscha shkola – 2004. – № 5–6. – P. 86–106.

5. Natsionalne agenstvo iz zabezpechenia jakosti vyshchoi osvity [Electronic resource]. – Access mode : <https://uk.wikipedia.org/wiki/>.

6. Ofitsijnyy zvit pro provedenia v 2016 rotsi zovnishnjogo nezalezhnogo otsiniuvania rezul'tativ navchannia, zdotutyh na osnovi povnoi zagalnoi serednioi osvity [Electronic resource]. – Access mode : testportal.gov.ua/reports/.

7. Otsinka jakosti vyshchoi osvity [Electronic resource]. – Access mode : www.ukrreferat.com/index.php?referat=5160.

8. **Sikorskyi P. I.** Superechnosti ukraïnskoi osvity ta sposoby ih vyrishenia / P. I. Sikorskyi // Osvita. – 2014. – 30.04 – 7.05. – P. 4,5.